

Derleme Makale/Review Article

**TÜRKİYE’DEKİ AVUSTURYALILAR’IN NASYONAL SOSYALİZM
KARŞITI ÖRGÜTLENMELERİ**

*ORGANISATIONS AGAINST NATIONAL SOCIALISM
OF AUSTRIANS IN TURKEY*

Efkan CANŞEN*

*Geliş Tarihi: 26.11.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Hitler’in hedefi olan “Büyük Almanya” yaratma arzusu, 1938 yılında gözle görülür bir şekilde artmaya başlamıştı. Alman birlikleri 12 Mart 1938’de Avusturya halkının büyük bir çoğunluğunun desteği ile Avusturya’ya girdi ve Avusturya 13 Mart 1938’de ilhak edildi. Bu durum, çoğunluk tarafından olağan bir hareket olarak görüldüğünden büyük bir direnişle karşılaşmadı. Uluslararası anlamda yapılan direnişlerde iyi örgütlenmiş olmadığından başarılı olamadılar. Bu dönemde Türkiye, Avusturya’lı nazi karşıtlarının bir araya gelmeyi başarabildikleri bir merkez konumundaydı. Avusturya Komünist Partisi, Türkiye’de örgütlenen direniş hareketinin ön safında yer almaktaydı. Bu makalenin amacı Avusturyalı entelektüellerin Nazi rejimine karşı Türkiye’deki örgütlenmelerini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: İlhak, Nasyonal Sosyalizm, Örgütlenme, Nazi Karşıtlığı, Direniş, Yayılma, Komünist Parti

ABSTRACT: Hitler's desire for German expansion became increasingly obvious throughout 1938. German troops marched into Austria on 12 March 1938 and, with the support of most Austrians, the country was annexed to Germany on 13 March 1938. There was little international resistance to this Annexion, which many viewed as a natural union. This little resistance was not well organized and it never amounted to much. During that period Turkey was an important center where Austrian Nazi opponents managed to come together. Austrian Communist Party was at the forefront of the anti-nazi resistance in Turkey. The aim of this article is to present the organization of Austrian intellectuals in Turkey against nazi regime in Austria.

Keywords: Anexion, Nasyonal Sosyalizm, Organization, Anti-Nazi, Resistance, Expansion, Communist, Party

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, efkan.cansen@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5351-3713

1. GİRİŞ

1933'te Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ele geçirmeleri ile başlayan ve 1938'de Avusturya'nın ilhaki ile devam eden antisemitist, ırkçı baskıcı rejim Sigmund Freud'dan Albert Einstein'a birçok bilim insanını, sanatçıyı sığınabilecekleri bir yer arayışına yöneltmiştir. Avrupa 1930'lu yıllarda Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi, Benito Musolini'nin faşizminin baskısı altında can çekişirken Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki modern Türkiye Cumhuriyeti 1933'te üniversite reformu gerçekleştirme çalışmaları içerisindeydi. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimle kalkınabileceğini düşünen Atatürk, Nasyonal Sosyalizmin zulmünden kaçan bilim insanlarına ülkesinin kapılarını açmıştır.¹Bu sebeple Türkiye, Almanların olduğu kadar Avusturyalı Nazi karşıtı entelektüellerin de sığındıkları güvenli bir ülke olmuştu. 1930'lu yıllarda Avusturya'daki Nasyonal Sosyalist yönetime karşı mücadelenin ön safında Avusturya Komünist Partisi yer almaktaydı.

Avusturya Komünist Partisi (KPÖ), 3 Kasım 1918'de "Alman-Avusturya Komünist Partisi" adıyla kurulduğunda Habsburg Monarşisi dağılma noktasında idi. İmparatorluk ve Kraliyet ordusu, aynı gün, Avusturya-Macaristan ve bağlaşıkları arasında ateşkes imzalamış, kısa bir süre sonra Prag'da Çekoslavakya Cumhuriyeti resmen ilan edilmiş, Zagreb'te monarşinin güney Slav bölgelerinin Sırbistan ile birleştiği bildirilmiştir. Viyana Parlamentosu'nda Almanca konuşan üyeler meclise girerek Almanya-Avusturya ulusal meclisini oluşturmuşlar ve Almanya'ya katılma kararı alarak imparatorluk ve kraliyet hükümetine karşı kendi hükümetlerini ilan etmişlerdir.

Avusturya Sosyal Demokratları, Avusturya'nın her yanında kısa bir süre içerisinde yayılan eylemleri ile, güçlerini sosyal bir devrim yapmak için kullanmayacaklarını açıkça ortaya koymuşlardı. Eski iktidarın çökmesi nedeniyle baş gösteren kitlesel gösteriler, Sosyal Demokrat Parti (SPÖ) yönetiminin bir uzlaşma arayışı içerisinde olduğunu göstermekteydi. Yeni koalisyon hükümeti ile ilgili yaptığı duyuru nedeniyle yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden olabilecek olan işçi sınıfı ise ilk kez kısıtlı da olsa söz hakkı elde etmiş oldu ancak monarşinin yerine sosyalist bir cumhuriyet değil bir burjuva devleti geçmekteydi. Bu durumda sol yelpaze içerisinde yer alan radikaller, komünist bir örgütlenmeye yönelmeye başladılar.

Avusturya Komünist Partisi'nin, Alman-Avusturya Komünist Partisi adı altında kuruluşu, 3 Kasım 1918'de Sovyet Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleşti.

¹ Kayadibi F., Atatürk Döneminde eğitim ve bilim alanında gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, s. 12, 2006

Kuruluş konferansı Viyana Favoriten’de yapıldı.²Kuruluştan kısa bir süre sonra Parti’ye binlerce işçi, entelektüel ve imparatorluk-kraliyet ordusundan ayrılmış askerler katıldılar.³ Birbirinden farklı sol fraksiyonlar Avusturya Komünist Partisi çatısı altında birleşti. Bu fraksiyonlar arasında radikal solcu, memur sendikası lideri Franz Koritschoner’in grubu da vardı.⁴Mart ve Nisan 1919’da Macaristan ve Bavyera’da Sovyet Cumhuriyetleri’nin ilanı, Avusturya’daki Komünist harekete büyük bir güç katmıştır.⁵Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin radikal solcu kesiminden oluşan Avusturya Komünist Partisi (KPÖ), Komünist Enternasyonal’in kurucuları arasında yer almış ve 1919-1943 yılları arasında da enternasyonalin etkin bir üyesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Partinin lideri 1924 yılından (resmi olarak 1927) itibaren Johann Koplenig oldu.⁶ Parti, 26 Mayıs 1953’te yasaklanmasına rağmen çalışmalarını yasadışı olarak devam ettirdi.⁷1965’e kadar Johann Koplenig ondan sonra da 1990 yılına kadar Franz Muhri’nin liderliğindeki Avusturya Komünist Partisi, Marksist-Leninist çizgisinden asla sapmadı ve uzunca bir süre de Stalinist bir politika izledi. 1945’ten sonra da Avusturya’da “Halk Demokrasisi” başlatmak için çabaladı ama başarılı olamadı.

Avusturya Komünist Partisi (KPÖ)’nin en büyük başarısı Nasyonal Sosyalizme karşı verdiği mücadele ile Avusturya’nın ayakta kalmasına destek olmuş olmasıdır. Parti, 1938-1945 yılları arasında Nazilere karşı verilen

² Avusturya Komünist Partisi, https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Avusturya_Kom%C3%BCnrist_Partisi.html

³ Avusturya Komünist Partisi, https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Avusturya_Kom%C3%BCnrist_Partisi.html

⁴ Sovyetler Birliği ile girişilen coşkulu dayanışma Stalinist baskı ile sarsıldı. Yüzbinlerce Sovyet komünisti rejim karşıtı oldukları iddiası ile kurşuna dizildi. Binlerce insan çalışma kamplarına gönderildi. Kurbanların arasında Avusturya Komünist Partisi üyeleri gibi yabancı komünistler de yer almışlardır. Franz Koritschoner de Alman-Sovyet Paktı sırasında Sovyet yetkililer tarafından Hitler Almanyası’na teslim edilmiş ve Auschwitz’de öldürülmüştür. Bkz. Dr. Winfried Garscha, 80 Jahre KPÖ, <http://www.Kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm>, s:2.

⁵ 80 Jahre KPÖ, <http://www.kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm>

⁶ Österreich Lexikon, Kommunistische Partei Österreichs, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclp.k/k605116.htm>

⁷ Österreich Lexikon, Kommunistische Partei Österreichs, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclp.k/k605116.htm>

mücadelede oldukça fazla sayıda kurban vermiştir.⁸ Parti yönetiminin bir bölümü Sovyetler Birliği'ne iltica etmiş bir bölümü de Yugoslavya'da partizanlara katılmışlardır. Sovyetler Birliği'ne gidişte partinin bazı önemli isimleri iki yıl gibi kısa bir süre İstanbul'da kalmışlar ve burada Avusturya'daki Nazi rejimine karşı örgütlenmişlerdir.

2. İSTANBUL'DA ÖRGÜTLENME

1930'lu yıllarda Türkiye'ye gelen Alman ve Avusturyalı bilim insanlarının, mühendislerin, mimarların nasyonal sosyalizm karşıtlığı Türkiye'de Nazi karşıtı bir direnişin doğmasına neden olmuştur. İki savaş arası dönemde Türkiye'de Nazi karşıtı örgütlenmenin liderliğini İstanbul'da bir araya gelme şansını bulmuş olan Avusturya Komünist Partisi (KPÖ) üyeleri çekmiştir. Avusturyalı mimar Herbert Eichholzer⁹ ve metal işçisi Willhelm (Willy) Frank¹⁰ bu çekirdek kadronun önemli direnişçileridir.¹¹

İstanbul'da oldukça dar bir Nasyonal Sosyalist direniş ağı oluşturan bu gruba bir süre sonra İstanbul'da sürgünde olan ünlü mimar Margarate Schütte

⁸ Ortalama olarak iki bin partili yaşamını yitirmiştir. Bkz. H. Steiner, Die KPÖ Beitrage zu ihrer Gesichte und Politik, herausgegeben von der historischen Kommission beim Zentralkomitee der KPÖ 1989.

⁹Nazi karşıtı örgütlenmenin İstanbul kadrosu içerisinde yer alan Herbert Eichholzer (1903-1943)'dir mimardır ancak kişiliğinin en önemli özelliği mimarlık mesleğinin dışında toplumcu-siyasi duruşudur. Eichholzer, iki savaş arası dönemde nasyonal sosyalizme karşı mücadele vermiş bir çok entelektüel gibi komünist dünya görüşüne sahip olmuştur. Herbert Eichholzer, Avusturya'nın ikinci büyük şehri olan Graz'da mimarlık eğitimi almış ve 1928 yılında mimar olarak çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra mesleğinde yükselmeye başlamıştır, 1929 yılında Paris'te birkaç ay, 1932'de de Moskova'da beş ay kalmıştır. Bkz. Alfred Kahr, Gesellschaft Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien, <http://www.klahrgesellschaft.at/KaempferInnen/Eichholzer.html>

¹⁰ 1933 yılında Avusturya'da komünist hareketin yasaklanmasından sonra Willy Frank çalışmalarını yasadışı olarak devam ettirdi. 1938 yazında Moskova'ya gitmeden önce bir süre İstanbul'da kaldı. Moskova'da Avusturya Komünist Partisi'nin Merkez komitesine girdi. Daha sonra Avusturya Komünist Partisi ve Yugoslavya Halk Kurtuluş Ordusu arasında 1944 sonunda yapılan antlaşma çerçevesinde beş Avusturya taburu kurulmuştu. Frank, Moskova'dan Slovenya'ya I. Taburu yönetmek için gitti ve Slovenya'da girdiği bir mücadele esnasında 19 Şubat 1945'te Slovenya'nın güneyindeki Smuka köyünde yaşamını yitirdi. Daha fazla bilgi için Bkz. Wolfgang Neugebauer: Bewaffneter Widerstand – Widerstand im Militär. Ein Überblick. In: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes Jahrbuch 2009, LIT Verlag Viyana, 2009, S. 12-36

¹¹ Kemal Bozay, Exil Türki, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei (1933-1945), LIT Verlag, Münster-Hamburg-London, 2001, s. 73.

Lihotzky¹² de katılmıştır. Ortalama oniki kişiden oluşmuş olan grubun bir bölümü, 1940-1941 arasında Avusturya'ya dönerek Nazi rejimine karşı mücadeleye katılmaya çalışmışlar fakat yakalanarak, öldürülmüşlerdir. Örgütten hayatta kalmayı başaran tek kişi Margarete Schütte Lihotzky olmuş fakat o da yakalanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış, hayatının büyük bölümünü hapishanelerde geçirmek zorunda kalmış ve özgürlüğüne kavuştuktan sonra da 2000 yılında Viyana'da hayata veda etmiştir.

Türkiye'deki Nazi-karşıtı direnişin lideri konumundaki Herbert Eichholzer, 1942 yılında "Vatana İhanet" davasından yargılanırken ifade ettiği gibi, siyasi hayata Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Ulusal Büyük Almanya" taraftarı olarak başlamış ve "Alldeutschen Verband (Almanların Birliği)" üyesi olmuştur.¹³ Daha sonra da 1920 yılında Alldeutschen Verband (Almanların Birliği)'nden ayrılarak ve Wandervögel (Göçmen Kuş) adlı bir örgüte katılmıştır.¹⁴ Bu örgütün amacı, gençleri büyük şehirlerdeki tehlikelerden korumak ve onları doğaya yönlendirmektir.¹⁵ Doğaya bağlılık, doğada uzun yürüyüşler, dağcılık ve kayak

¹²1994 yılında yayınlanmış olan "Erinnerungen aus dem Widerstand. Das Kaempferische Leben einer Architecten von 1938-1945" adlı çalışmasıyla bu döneme ışık tutan Margarete Schütte Lihotzky, 23 Ocak 1897'de Viyana'da dünyaya geldi. Schütte Lihotzky'nin hareketli hayatı 20. Yüzyılın bir özetidir aslında. Viyana Uygulamalı Tasarımcılık Akademisi'ne ilk bayan mimar adayı olarak kabul edilmiştir. 1920 yılında dönemin büyük mimarlarından Adolf Loos ile tanışmıştır. 1920'li yıllarda Loos ve Schütte Lihotzky'nin çalışmalarının ana temasını şu soruya yanıt bulmak oluşturmuştur: "Doğru bir apartman mimarisine ev kadınının yükünü nasıl azaltabiliriz?" Bu sorunun cevabı ünlü "Frankfurt Mutfağı" olmuştur. Frankfurtlu Ernst May'ın da yer aldığı grup ile birlikte yarattıkları "Sosyal Konut" projesiyle "Yapı Devrimi"ni gerçekleştirmişlerdir. 1920'li yılların sonunda aşırı sağcılar Almanya'da güçlenmeye başlayınca Schütte Lihotzky, Ernst May'ın grubu ile birlikte Moskova'ya giderek orada çocuk bahçeleri ve yurtlar inşa etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz.Henderson S., The Architectural Review, Margarete Schütte-Lihotzky (1897-2000),<https://www.architectural-review.com/essays/reputations-pen-portraits-/margarete-schutte-lihotzky-1897-2000/8685131.article>, erişim tarihi:27 Haziran 2015

¹³ 7 J 257/41 Urteil gegen Herbert Eichholzer (Sammlung Eichholzer-SE) Heimo Halbrainer, " Von der Kunst zur Politik "Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, <http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>, ayrıca bkz. Heimo Halbrainer: Herbert Eichholzer, Architectur und Widerstand. Katalog zur Ausstellung, Graz 1998.

¹⁴ Bu örgüt 1896 yılında kurulmuş ve 1933 yılında kapanmıştır. Eski bir Alman gençlik kuruluşudur.

¹⁵ Reinhard Farkas, Grüne wurzeln, Ökologische-Spirituelle Reform in der Steiermark, Fohnsdorf 1992, s. 210

Eichholzer'in yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu dönemde Eichholzer'in çevresinin büyük bir bölümünü dağcılar, gezginler, yamaç turmanışçıları oluşturmaktadır. 1939 yılında Clemens Holzmeister ile birlikte bir turizm merkezi inşa etmeyi planladıkları Bursa Uludağ'dan ailesine gönderdiği mektupta, Uludağ'ın doğal güzelliklerinden uzunca söz etmektedir.¹⁶ Herbert Eichholzer'in 1920'li yılların ortalarında Avrupa, Mısır ve Etiyopya'ya yaptığı seyahatler ve bu seyahatlerde yaptığı gözlemler, edindiği deneyimler yaşamında oldukça önemli rol oynamıştır. Etiyopya dönüşü devam ettiği eğitimi sırasında Sosyal Demokrat Parti'nin öğrenci grubu olan " Vereinigung Sozialistischer Hochschüler (Sosyalist Yükseköğretim Öğrencileri Birliği)"ne üye olmuştur. Eichholzer'in sosyal demokratların safında siyasi mücadeleye girdiği dönem, Avusturya'da iç siyasi havanın git gide radikalleştiği bir dönemdir. Bu gergin ortamda Eichholzer, 1932 yılından itibaren Graz'da lideri çocukluk arkadaşı Otto Fischer olan, "Jungfront"adlı sol örgütten yana olmuştur. 1932 yılında yine Otto Fischer'in başını çektiği sosyal demokrat savunma örgütü Akademik Lejyon içerisinde yer alan Republikanischen Schutzbund'a katılmıştır. Bu lejyon, Jungfront'un Matteotti Taburu'nun bir bölümünü oluşturmuş olan savunma birliği içerisindeki bir askeri kuruluştur.¹⁷ Matteotti Taburunun da lideri Otto Fischer'dir. Herbert Eichholzer'in Jungfront ve Matteotti Taburu'nda ne kadar faal olduğu konusunda herhangi bir veriye rastlanmamaktadır.¹⁸ Bilinen tek gerçek, Jungfront'sun Graz'da git gide radikalleştiği ve sosyal demokratlar arasında Nasyonal Sosyalistlere karşı saldırgan tavır sergileyen bir çevre oluşudur.

1933 Mart ayında Dollfuss hükümetinin parlamentoyu feshetmesi nedeniyle, birkaç hafta içerisinde Republikanische Schutzbund, Verband der Sozialistischer Mittelschüler, Avusturya Komünist Partisi ve Freidenkerbund yasaklanmıştır. Ayrıca resmi toplanma hakkı kısıtlanmış, bir mayıs kutlamaları yasaklanmış ve Sosyal Demokrat Parti'nin yayın organları sansürlenmiştir.

Dollfuss hükümetinin bu saldırıları karşısında Avusturya Komünist Partisi herhangi bir direniş göstermeksizin yapılanları izlemekle yetinmiştir. Bunun

¹⁶ Gustav Scheiger, Ist dr Architect Herbert Eichholzer vergessen? In: Tagebuch, 3.11.1956; Florian, Herbert Eichholzer, Wahrheit, 17.04.1955; Bruno Furch, 23.12.1997 tarihli telefon konuşmasından aktaran Heimo Halbrainer, a.g.e., s. 4

¹⁷ AdR BKA Inneres/22/Stmk/1932, Akt: 171.237/32. Aktaran Heimo Halbrainer, " Von der Kunst zur Politik" Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, <http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>, s.2

¹⁸ A.g.e. s.3

sebebi, parti içerisindeki sol muhalefetin sosyal demokrat parti yöneticilerinin savunma stratejilerini çok sert bir şekilde eleştirmiş olması düşünülebilir.¹⁹

1934 yılının Ocak ayında Arbeiterkammer (İşçi Odası)'nın ele geçirilerek sosyal demokrasinin elindeki gücün kırılmasına sıra geldiğinde sosyal demokrat protestolar yükselmeye başladı. Bu durumda Jungfront, acilen işçi konseylerinin kurulması, Nasyonal Sosyalizm ile proletarya arasında sert bir mücadelenin başlatılması çağrısı yaptı:

“Avusturya'daki her grev, hepiniz için aynı hedefe yönelik sinyaldir. Her tutuklama, şiddetli bir eylemin başlangıcıdır. Avusturya'nın herhangi bir yerindeki her kanlı çatışma mücadelemize davet ve işarettir. (.....) Nasyonal sosyalist diktatörlüğün yerine proletarya diktatörlüğünü, işçi ve köylülerin egemenliğini koyalım! Solcuların parolalarını takip et! İleri!”²⁰

12 Şubat 1934'e kadar geçen bir aylık bir süre içerisinde oldukça önemli gelişmeler yaşandı. Linz'de yerel Schutzbund kumandanı Richard Bernaschek silahlı ayaklanma başlattı. Bu ayaklanma girişimi “Şubat Mücadeleleri” olarak tarihe geçti.²¹ Mücadelelerin Graz'a haberleri gelmeye başladığında Arbeiterwille gazetesi şöyle bir başlık attı:

“Alarm! Nasyonal Sosyalizme karşı herkes topyekün savaşa! Avusturya'da Genel Grev!”²²

Herbert Eichholzer de, Schutzbund Akademik Lejyon üyesi olarak, bu mücadeleye katıldı ve tıpkı Matteotti Taburu üyeleri gibi tutuklanarak hapisaneye gönderildi ve Mart ayı sonunda serbest bırakıldı. Eichholzer, yenilgiyle sonuçlanan bu mücadeleler sonrasında hüsrana uğramış birçok sosyal demokrat gibi, bir yıldır yasaklanmış olan Avusturya Komünist Partisi'ne ilgi duymaya başladı.²³

Avusturya Komünist Partisi'nin bu dönemdeki ana hedefi, Avusturya'nın bağımsızlığı için siyasi birlik oluşturmaktı. Proletarya diktatörlüğü ideali başlangıçta ikinci planda kalmaktaydı. Kısa bir süre sonra Soziale

¹⁹ Hans Peter Weingand /Werner Winkler, Diese Welt muss unter sein. Die Sozialistischen Studierenden in Graz 1919-1991, Graz 1992, s. 49.

²⁰ Der Rote Arbeiter-Organ der Linken in der Sozialdemokratie für Steiermark und Oberösterreich. 2. Jg. Nr. 1 (Jaenner 1934), StLA, BKA Inneres 22/ Stmk 1934/1, fol. 1469f.

²¹ Zu Graz: Eduard Staudinger, Der 12. Februar 1934 in Graz. Ursachen-Verlauf-Folgen, in: HJBGraz 14 (1984)

²² Arbeiterwille, 12 Februar 1934.

²³ Florian, Herbert eichholzer ein Kaempfer für Österreich, bkz. Wahrheit 17.04.1955

Arbeitsgemeinschaft (SAG) veya Sendika Birlikleri gibi resmi örgütlenmelerin çalışmalarına yönelik engeller ortadan kalktığından illegal konumda olan komünistler de bu örgütlere katılmaya başladılar.

Alman birlikleri Avusturya'ya girdiğinde Eichholzer, SAG lideri Franz Nemschak ve ressam Axl Leskoscheck ile birlikte Trieste'ye kaçtı ve sonrasında da Nemschack ile birlikte buradan Paris'e geçtiler. Paris'te Avusturyalı Göçmenler Birliği adlı örgüt içerisinde çalışmalar yaptılar.²⁴ Bu örgütün amacı, Avusturyalı göçmenleri bir araya getirerek Avusturya'nın ilhakına karşı ortaklaşa protesto eylemleri düzenlemektir. Bu nedenle Paris'te bağımsız bir radyo istasyonu dahi kurulmuştu. Karl Hase takma adını alan Eichholzer, Ankara'da yaşayan arkadaşı Clemens Holzmeister'in²⁵ daveti üzerine Göç Derneği'nden ayrılıp Atina üzerinden Kasım 1938'de İstanbul'a geldi.

Clemens Holzmeister, 1933 yılında Düsseldorf Akademisi'ndeki öğretim üyeliğinden ayrılmak zorunda bırakıldıktan beş yıl sonra, 1938 yılında da, "Mimaride Modernlik" üzerine görüşleri nedeniyle Viyana Üniversitesi'nden de uzaklaştırılınca Türkiye'ye sığınmıştır. 1940'lı yıllarda Türk devleti adına on bir devlet binasının inşasını gerçekleştirmiş ve birçok mimari projeye imzasını atmıştır.²⁶ Holzmeister Türkiye'de ayrıca askeri gazino, harp okulu, Çalışma

²⁴ Zu Graz: Eduard Staudinger, Der 12. Februar 1934 in Graz. Ursachen-Verlauf-Folgen, in HJBGraz 14 (1984)

²⁵ Türkiye'deki anti-nazi örgütlenmenin ikinci önemli lideri kabul edebileceğimiz Clemens Holzmeister, 27 Mart 1886'da Avusturya Fulpmes'de dünyaya geldi ve ilköğrenimini Innsbruck'ta tamamladı. 1906-1913 yılları arasında Viyana Teknik Yüksek Okulu'nda mimarlık eğitimi aldı ve 1919 yılında doktorasını tamamladı. 1924 yılında da Viyana Güzel sanatlar Akademisi'nde profesörlüğe yükseldi. Babasının Brezilyalı olması nedeniyle Brezilya vatandaşı olduğundan Birinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır. Holzmeister, 1925 yılında Viyana belediyesinin inşaat çalışmalarına katıldı. 1926 yılında Salzburg Festival Evleri'nin düzenlemesini yaptı. En önemli eseri, 1921-1922 yılları arasında gerçekleştirdiği Viyana'daki krematoryumdur. Clemens Holzmeister, 1927 yılında Ankara'dan iş teklifi alır ve yapı planlarını hazırlamak için iki ay Türkiye'de kalır. 1929 yılında Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay binaları inşa edilir. 1931-1937 yılları arasında Viyana Üniversitesi rektörlüğü yapmış olan Holzmeister, çalışma hayatının zirvesi olarak adlandırdığı Pembe Köşk olarak da bilinen Çankaya Köşkü'nü 1932 yılında tamamlamıştır Bkz. Mimar Gözünden Ankara, <http://mimargozundenankara.weebly.com/yaz305lar/modern-ankaray-taclangran-mimar-clemens-holzmeister> ve Exil in der Türkei 1933-1945, Haymatloz, Verein Aktives Museum, Berlin 2000, s. 72

²⁶ Mimar Gözünden Ankara, <http://mimargozundenankara.weebly.com/yaz305lar/modern-ankaray-taclangran-mimar-clemens-holzmeister>

Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Devlet Bankası ve Emlak Bankası projelerini de gerçekleştirmiştir.²⁷ 1940 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Yüksek Lisans Bölüm Başkanlığı yapmış olan Holzmeister, tiyatro yönetmeni ve oyuncusu, opera yönetmeni, eğitmen Carl Ebert ile birlikte tiyatro binası planlamıştır. 1947 yılında İstanbul'dan Ankara'ya taşınan ve 1950'ye kadar Ankara'da yaşayan Holzmeister, 1954 yılında ailesi ile birlikte Viyana'ya geri dönmüş, 13 Nisan 1963'te İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından onursal doktor unvanı almış, 1975 yılında Salzburg'a yerleşmiş ve 12 Haziran 1983'te Salzburg yakınlarındaki Hallein'de yaşama gözlerini yummuştur. 1939 yılı Mart ayında Eichholzer'in, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde aldığı büyük bir teklif üzerine, uzunca bir süre Türkiye'de kalacağına işaretini vermiştir. Teklif, Bursa'da bir turizm merkezi kurulması projesidir. Eichholzer, ailesine gönderdiği iki kartpostalda bu görüşme ile ilgili bilgi vermektedir:

"....Ayrıca bana şans dileyin. 5 Mart 1939'da Cumhurbaşkanı ile sarayında yaptığımız görüşme göstermektedir ki hayatımın en büyük teklifi ile karşı karşıyayım. (1 milyon mark) Bu yüzden tam sekiz gündür Küçükasya'nın kalbindeyim. Karla kaplı dağlar, buz gibi dağ havası, herşey mükemmel"²⁸

Eichholzer, İstanbul'a varır varmaz, Avusturya Komünist Partisi İstanbul grubu ve Nasyonal Sosyalizm karşıtı mücadele ağının İstanbul ayağının kuruluşu açısından oldukça büyük bir öneme sahip bir buluşma gerçekleştirir. Margarete Schütte Lihotzky, bu buluşma ile ilgili şunları yazmaktadır:

"Kasım 1938 'de Akademi 'ye büyüleyici genç bir adam, Avusturyalı bir mimar geldi. Paris 'ten gelmiş, beni ismen tanımakta ve Clemens Holzmeister 'in Boğaz 'daki Villa semti Tarabya'da çalışmakta. Bu benim KPÖ'nün yurtdışı grubunu yapılandıran Herbert Eichholzer ile ilk karşılaşmamdı. Eichholzer bizi Akademi'de bulduktan kısa bir süre sonra Avusturyalı bir direniş grubu İstanbul'da toplandı. Grup, iki yıldan fazla bir süre varlığını korudu. Bu dönem her birimiz için oldukça tatmin edici, amacına uygun bir süreçti."

²⁷ Exil in der Türkei 1933-1945, Haymatloz, Verein Aktives Museum, Berlin 2000, s. 73

²⁸ İlginç olan Holzmeister'in eserlerinin hiçbirisinde Eichholzer'den bir satır dahi söz etmemiş olmasıdır. Bu projeden hiçbir eserinde söz edilmemektedir. Clemens Holzmeister, Architectin den Zeitwende, selbstbiographie. Werkverzeichnis, Salzburg-Stuttgart-Zurich 1976; Monika Knofler, Clemens Holzmeister. Das Architektonische Werk. 4 Bde., Phil. Diss. Innsbruck 1976.

Avusturya'daki direnişle doğrudan bağlantılı, Marksizm ile yoğrulmuş teorik tartışma, olanaklar dahilinde pratik destek... ”²⁹

Margarete Schütte Lihotzky, 1938 yılında eşi ile birlikte Türkiye'ye sığınmış ve İstanbul'da, Avusturya'da yasadışı kabul edilen, Avusturya Komünist Partisi'nin İstanbul'daki nasyonal sosyalizm karşıtı çalışmalarında oldukça önemli bir rol almış, Avusturya Komünist Partisi'nin İki yıllık yoğun çalışmalarından sonra Nasyonal Sosyalist rejime karşı direniş örgütlemek için Viyana'ya dönmek gibi oldukça tehlikeli bir görev üstlenmiş, Viyana'ya döndükten yirmibeş gün sonra gestapo tarafından tutuklanmış ve onbeş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Savaşın sonra da siyasi görüşlerine bağlılığı nedeniyle fiilen çalışma yasağı ile cezalandırılmıştır. Bu dönemde sadece birkaç çocuk bahçesi projesi yapmış, Çin, Küba ve Demokratik Almanya'ya yaptığı ziyaretlerle buralardaki konut sorununa danışmanlık yapmıştır. 2000 yılında 103 yaşında Viyana'da hayata gözlerini yuman Maria Schütte Lihotzky'ye Innsbruck Üniversitesi 14 Ocak 1997'de onursal doktor unvanı vermiştir.³⁰

Alman-Sovyet, başka bir deyişle, Hitler-Stalin Paketi'nin yapılışı, Avusturya ve sürgünde gerçekleştirilen direniş için siyasi bir önem teşkil etmektedir.³¹ Bu paktın sonuçları doğrultusunda Avusturya Komünist Partisi'nin Paris'e yerleşmiş olan merkez komitesi, Paris'ten ayrılma kararı alınca, İstanbul Nasyonal Sosyalizm karşıtı komünist mücadeleçilerin önemli bir köprüsü haline gelmiştir. 1939 yılı sonunda Avusturya Komünist Partisi Yurtdışı Örgütü'nün yöneticileri önemli bir yol ayrımına geldiler.³² “Gerber” takma adlı Erwin Puschmann, “Harald” takma adlı Willhelm (Willi) Frank, Franz Honner ve “Bobby” takma adlı Julius Kornweitz yaptıkları toplantıda, 1939 yılı içerisinde Avusturya'daki yasadışı örgütlenmenin büyük bir bölümünün çöktüğü, iç ve dış bağlantıların koptuğu tespitini yaptılar ve Avusturya'da bundan sonra örgütlenecek olan gruplarla sıkı bir bağlantının kurulması konusunda anlaşmaya vardılar.³³ Bu anlaşmaya bağlı olarak

²⁹ Margarete Schütte-Lihotzky. Erinnerungen aus dem Widerstand. Das kaempferische Leben einer Architecten von 1938-1945, Promedia Verlag, Wien 1994, s. 36.

³⁰ Akademische Ehrungen der Universität Innsbruck - Verstorbene Trägerinnen und Träger, <https://www.uibk.ac.at/universitaet/profil/geschichte/liste-ehrunge-verstorben.html>

³¹ Helmut Konrad, Widerstand an Donau und Moldau. KPÖ und KPC zur Zeit des Hitler-Stalin Paktes, Wien-München-Zürich, 1978.

³² 7 J 181/42 Urteil gegen Erwin Puschmann, Margarete Schütte, 22.09.1942 Bkz. Alfred Klahr Gesellschaft-Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien

³³ Heimo Halbrainer, “Von der Kunst zur Politik” Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, <http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>, s.

Herbert Eichholzer, Avusturya Komünist Partisi'nin yurtdışı yönetiminin yönergesi doğrultusunda Avusturya'ya gitme kararı aldı. Böylece Avusturya Komünist Partisi'nin İstanbul grubundan önce Inez Maier ve Herbert Eichholzer; 1940 yılında da Margarete Schütte Lihotzky Avusturya'ya gittiler.³⁴

Bu yıllarda Ankara'da Holzmeister ve çalışma arkadaşlarının da işleri oldukça kötüleşmişti. Eichholzer ve Holzmeister'in birlikte tasarladıkları turizm merkezi projesi de gerçekleştirilemedi ve 1940 yılında okul inşaatları hariç tüm resmi bina inşaatları durduruldu.³⁵ Herbert Eichholzer, 1940 yılı Mart ayının ortasında, Erwin Puschmann ile bulunduğu Bükreş ve Puschmann aracılığıyla Willy Frank ile bağlantıya geçtiği Belgrad üzerinden, Steiermark'ta yurtdışı örgüt ile kesilmiş olan bağlantıları yeniden sağlayabilmek için Graz'a gitti. Frank'tan aldığı yönerge ile Graz'da Nasyonal Sosyalizm karşıtı bağlantıları yeniden oluşturmaya çalıştı. Klagenfurt ve Agram arasında bağlantı sağladı. 1940 yılı Ekim ayında askerlik görevine çağrılan Eichholzer, bu esnada Avusturya Komünist Partisi'nin Karl Drews liderliğindeki grubu ile bir araya gelmişti. Karl Drews ve yoldaşlarının tutuklanması ile birlikte Eichholzer de tutuklandı ve 2 Eylül 1942'de Berlin'de idama mahkum edildi.³⁶

3. TÜRKİYE'DEKİ NAZİ KARŞITI DİRENİŞÇİLERİN TÜRKİYE'DEKİ DİĞER GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

Türkiye'deki Nazi karşıtı direnişçilerin Türkiye'de özellikle İstanbul'daki diğer gruplarla ilişkileri konusunda Margarete Schütte Lihotzky'nin yazıları önemli bir kaynaktır:

“.....Biz İstanbul grubu, Alman nasyonal sosyalizm karşıtlarıyla sırf siyasi söylem amacıyla bağlantı içerisindeydik. Örgütsel olarak Avusturyalılar ve Almanlar tam anlamıyla ayrı idiler. Gizlilik nedeniyle böyle sıkı bir ayırım gerekliydi....”

İstanbul'da, Avusturya Komünist Partisi çatısı altındaki Nazi karşıtı oldukça gizli küçük bir örgütün dışında Alman sosyalist ve komünistlerinin oluşturduğu bir örgütlenme daha vardı.

³⁴ Kemal Bozay, Exil in der Türkei, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei 1933-1945, LIT Verlag, Münster-Hamburg-London 2001, s. 74

³⁵ Brief von R. An Herbert Eichholzer, 22.07.1940. Heimo Halbrainer, “Von der Kunst zur Politik” Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm, s.7.

³⁶ Margarete Schütte Lihotzky, Erinnerungen aus dem Widerstand, Das Kaempferische Leben einer Architekten von 1938-1945, Promedia Verlag, Wien 1985, s. 51.

Almanların örgütlenmesinin önemli liderlerinden birisi olan Ernst Engelberg, Freiburg Üniversitesi'nde tarih, iktisat, felsefe ve hukuk okumaya başladığı 1928 yılında ilk olarak Alman Komünist Gençlik Örgütü (KJVD)'ne daha sonra da 1930 yılında Alman Komünist Partisi (KPD)'ne katıldı. 1931-1932 yılları arasında Komünist Öğrenciler Fraksiyonu (KOSTUFRA)'nın yönetim faaliyetlerini yürüttü.³⁷ 1934'te doktorasını aldıktan kısa bir süre sonra Gestapo tarafından tutuklandı, işkence gördü ve "Vatan hainliğine teşebbüs etmek" suçlamasıyla Berlin-Moabit Hapishanesi'ne gönderildi.³⁸ 1935 yılının Eylül ayında serbest bırakıldığında önce İsviçre'ye kaçtı daha sonra da 1940 yılında Türkiye'ye sığındı.³⁹ İstanbul'da bir dizi işte çalıştıktan sonra 1943 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Okutmanlık görevine getirildi. 1948 yılında Demokratik Almanya'ya yerleşti ve orada bilimsel çalışmalarını sürdürdü. Ernst Engelberg, 2010 yılında 101 yaşında Berlin'de hayata veda etti.⁴⁰ Ernst Engelberg'in siyasi görüşleri, Türkiye'deki Almanların örgütlenmesinin bir diğer lideri Robert Anhegger ile birlikte Mart 1943'te yazdığı çalışmasında yer almaktadır:

*"Türkiye'den Almanya'ya nasıl yardım edebiliriz? Kesin inancı olmayan bir çok samimi nazi karşıtıdan çok daha fazla işler yapabiliriz. Hitler'in devrilmesinin gerekliliğini idrak eden her dürüst, yürekli Alman, kendi kısıtlı alanını aydınlatılabilir. Bunu öncelikle gençlik arasında yapmalıdır(... ..) Bir zaman gelecek herkes Almanya'nın kurtuluşu ve Avrupa barışı için ne yaptığı konusunda hesap verecek. Nazilerden nefret etmek yeterli değildir. Herkes bu rejime karşı görevini iyi bir Alman olarak yerine getirme bilinci ile mücadele etmelidir."*⁴¹

Dr. Robert Anhegger, Berlin Friedrich Willhelm Üniversitesi'ndeki öğrenimi esnasında ilk olarak sol siyasi gruplarla temasa geçmiştir. 27 Şubat 1933'te Naziler tarafından tezgahlandığı düşünülen Parlamento Binası (Reichstag) Yangını'nın, Hitler'i tek başkan, Nazi partisi NSDAP'yi de tek parti yapmak için kullanılması ve sonrasında başlatılan komünist avı ve Nazi şiddeti nedeniyle aynı yıl İsviçre'ye kaçmış, 1935'in sonbaharında İstanbul'a gelmiş ve daha sonra da İsviçre'ye geri dönmüştür. 1939 yılında Zürih Üniversitesi'nde "Osmanlı Maden

³⁷ Kemal Bozay, Exil in der Türkei, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei 1933-1945, LIT Verlag, Münster-Hamburg-London 2001, s. 76

³⁸ A.g.e., s. 76

³⁹ A.g.e., s. 76

⁴⁰ "Bismarck-Biograf Ernst Engelberg gestorben", Welt, <https://www.welt.de/kultur/history/article11749701/Bismarck-Biograf-Ernst-Engelberg-gestorben.html>, 20.12.2010

⁴¹ Kemal Bozay, A.g.e., s. 77

İşletmesi" üzerine doktora çalışması yapmıştır. 1940 yılında eşi ile birlikte Türkiye'ye sığınmış ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde asistan olmuştur. 1942 yılında askerlik görevi nedeniyle Almanya'dan çağrı almış fakat askerlik hizmetini reddettiğinden dolayı asker kaçağı olarak kayıtlara geçmiş ve sonunda da Alman vatandaşlığından çıkarılmıştır. Gençlik yıllarından beri siyaset ile iç içe olan Dr. Robert Anhegger⁴², İstanbul'da örgütlenmiş olan Avusturyalı direnişçilerin varlığından haberdardı⁴³:

"...ne olursa olsun Prof. Ruben⁴⁴ 'den söz etmek gerekir. Ruben Frankfurt'tan gelmiş Hint dili ve kültürünü inceleyen bir bilim adamıydı. 1945 yılında Demokratik Almanya'ya gitti (.....) Oldukça muhafazakar bir profesör çevresi vardı. Bunlar, diyebiliriz ki, kürsü sosyalistlerinden komünistlere kadar uzanmaktaydılar. Merkezi bir sistemin alt birimleri arasında doğrudan bir bağlantı vardı. Örneğin Prof. Kessler, bu tip hatırı sayılır bir kürsü sosyalistiydi. Daha sonra partili komünistlere kadar uzandı. Avusturyalılar'ın kendilerine özgü bir grubu vardı. Fakat o da orada darmadağın oldu. Bismarck'ın kitabını yazmış olan Dr. Ernst Engelberg'in durumu netti. Almanlarla temas halindeydiler"⁴⁵

⁴²Dr. Robert Anhegger ve Avusturyalı Türkolog Andreas Tietze, İstanbul'da bir ihbar neticesinde Komünist oldukları gerekçesiyle göz altına alındılar, sonrasında suçsuz olduklarına karar verilip serbest bırakıldılar. Dr. Robert Anhegger ile söyleşi, 30.05.1991 İstanbul, aktaran Anne Dietrich, A.g.e., s: 311

⁴³ Anne Dietrich, Deutschsein in Istanbul-Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956, Leske-Budrich, Opladen 1998, s: 311

⁴⁴Alman Marksist çevre içerisinde yer alan Walter Ruben, 1931-1935 yılları arasında Frankfurt am Main'da doçent öğretim üyesi iken aynı zamanda Erschersheim da Uluslararası işçi Dayanışma Yerel Örgütü üyesi idi. Naziler iktidara gelene kadar Marksist Alman Okulu'nun derslerinin büyük bölümüne katılmıştır. Bkz. Kemal Bozay, A.g.e., s. 77. Kasım 1937'de İndoloji kürsüsü kurması için Türkiye'ye davet edilmiş ve ailesi ile birlikte Ankara'ya gelmiştir. 1944 yılında Almanya'ya geri dönmeyi reddettiği için Alman vatandaşlığından çıkarılmıştır. Ruben ailesi, 1950'de Doğu Almanya'ya yerleşti. Walter Ruben, Doğu Almanya Bilimler Akademisi'nde çeşitli görevler aldı. Ruben, 7 Kasım 1982'de Berlin'de hayata veda etti. Daha fazla bilgi için bkz. <https://esf.uni-osnabrueck.de/index.php/katalog-m-z/r/400-ruben-walter>

⁴⁵Dr. Robert Anhegger ile söyleşi, 30.05.1991 İstanbul, aktaran Anne Dietrich, A.g.e., s: 311

Türkiye’de çalışan Avusturya ve Alman örgütleri arasındaki bağlantıları sağlayan kişi Rosemarie Heyd Burkart’tır. Burkart, 1939’da Schütte Lihotzky ile tanışarak Avusturya İstanbul grubu içerisine girmiştir.⁴⁶

“Bu resmi bir grup değildi. Avusturya Komünist Partisi üyesiydiler. Bir direniş örgütü kurdular. Şüpheli olmayan kim gelirse arkadaşça kabul edilirdi. Fakat çok küçük bir gruptuk.”⁴⁷

Roesemarie Heyd Burkart, 1938 yılında Europa Press’in muhabiri olarak İstanbul’a gelen Kurt Heyd ile tanışarak 1941 yılının Aralık ayında evlenmiştir.⁴⁸

“...iki yıldır Avusturya Komünist Partisi İstanbul grubu içerisindeydim. Kurt’un Avusturya Komünist Partisi ile bağlantısı yoktu. Evlenmek istediğimizi Moskova’daki merkeze bildirdik. Haberleşmeyi Schütte sağladı. Merkezden gelen cevap inanılmazdı: İmkansız, çünkü o bir Troçkist! Bu cevabı bana Schütte iletti. Ben de Ee ne olmuş yani diye yanıtladım.”⁴⁹

1942 yılının Ocak ayında Kurt Heyd’in sözleşmesi sona erdiğinden Almanya’ya geri dönmesi gerekiyordu.

“Bu durumda Türkiye’de kalma olanağımız yoktu. Bundan önce iki yıl direniş grubu içerisinde tabii ki sadece Almanya ile meşgul olduk, Türkiye ile değil. Rahatça oturmak ve orada kalmak istememekteydik. Tam aksine neler olduğunu görmek, düzeltmek ve Almanya’yı bunlardan kurtarmak! Kurt ve ben, 1945 yılında, iki yıl sonra ayrılacağım Alman Komünist Partisi’ne üye olduk”⁵⁰

4. AVUSTURYALI NAZİ KARŞITLARININ TÜRK KOMÜNİSTLERLE BAĞLANTILARI

Türk Komünistlerle bağlantılar konusuna Schütte Lihotzky, anılarında kısaca da olsa değinmektedir:

“İstanbul’da bir kişi aracılığıyla, 1926 yılından beri yasadışı olan, Türkiye Komünist partisi ile de bağlantı kurduk.”⁵¹

Türkiye Komünist Partisi ile kurulan bu bağlantıya dönemin Türk komünistlerinin anılarında da rastlanmaktadır.⁵² 1940’lı yıllarda Türkiye Komünist Partisi’ni diğer fonksiyonerler ile birlikte harekete geçirmiş olan Mihri Belli, İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Prof. Dr. Fritz Neumark’ın asistanlığını

⁴⁶ Exil in der Türkei 1933-1945, Haymatloz, Verein Aktives Museum, Berlin 2000, s. 68

⁴⁷ A.g.e. s. 68.

⁴⁸ A.g.e., 68.

⁴⁹ A.g.e., s.69.

⁵⁰ 27.02.1999’da yapılan bir röportajdan aktaran A.g.e., s:69.

⁵¹ Margerete Schütte Lihotzky, Erinnerungen aus dem Widerstand. Das Kaempferische Leben einer Architektin von 1938-1945, Wien 1994, s.51.

⁵² Vedat Türkali, Güven, Gendaş yayınları, İstanbul, Mayıs 2000, s.10.

yapmıştır.⁵³ Dönemin sosyalist yazarlarından Sabahattin Eyüboğlu'nun da siyasi faaliyetler içerisindeki Nazi karşıtı sığınmacılarla oldukça iyi ilişkileri olmuştur.⁵⁴ Kız kardeşi Mualla Eyüboğlu, 1958 yılında, Dr. Robert Anhegger ile evlenmiştir.⁵⁵ İngiliz edebiyatı profesörü, yazar, filolog ve çevirmen Mina Urgan da anılarında Nasyonal Sosyalizm karşıtı Alman ve Avusturyalı entelektüellerle oldukça iyi ilişkilere girdiğini belirtmektedir.⁵⁶

5. STRATEJİ DEĞİŞİKLİĞİ

Eichholzer, Maier ve Schütte Lihotzky'nin Avusturya'da tutuklanmaları İstanbul'da kalan diğer örgüt üyelerinin bir strateji değişikliğine giderek bu tarz siyasi kararların tehlikeli olduğu düşüncesini benimsemelerine neden oldu. Grubun önemli isimlerinin Avusturya'da tutuklanmalarının ardından Herbert Feuerlöcher liderliğine geçen Avusturya Komünist Partisi çatısı altındaki Nazi karşıtı direnişçiler siyasi etkinliklerini sadece propaganda yapmakla sınırlandırmıştı. Yeni strateji ise el ilanları yazmak ve çoğaltmak olacaktı.⁵⁷

Bu yeni stratejinin uygulanmasında İstanbul Üniversitesi'nde dersler veren Türkolog Andreas Tietze'nin de oldukça büyük katkıları olmuştur. Tietze, propaganda yazılarını hazırlayarak Avusturya'ya gönderilmek üzere Feuerlöcher'e teslim etmekteydi.⁵⁸

*"Bunun dışında Bay Feuerlöcher bana hemen hemen her hafta postalanması için el ilanları, broşürler içeren bir büyük paket vermekteydi. Gönderi nasıl gerçekleşmeliydi? El İlanlarını ve broşürleri Almanya, Avusturya veya Çekoslovakya'ya giden malların arasına gizlice yerleştirme önerisinde bulundum. Böylece propagandalar malları ilk açacak olan işçilerin eline geçmiş olacaktı. Sadece gönderen ve alıcı firma adlarını verdim (... ..) Buraya ulaşan haberlere göre bu konuda oldukça başarılı olduk. Bu iş şimdi anlattığım gibi kolay değildi. Bir yakalanmış olsaydım beni mutlaka Bulgar sınırına terk ederler oradan da Hitler zalimine teslim ederlerdi."*⁵⁹

⁵³ Mihri Belli Kimdir?, <http://mihribelli.com/about/>

⁵⁴ Gülnihal Gülmez, 1933 Sonrası Türkiye'ye Sığınan Nazi Karşıtı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach, <file:///C:/Users/CompaQ/Downloads/Documents/978191078136430.pdf>, s.242

⁵⁵ İz Bırakanlar, Mualla Eyüboğlu, <http://eyubogluvakfi.org.tr/?p=21>

⁵⁶ Mina Urgan, Bir Dinazorun Anıları, Yapı Kredi yayınları, I. Bası, Ekim 1999, İstanbul, s: 174.

⁵⁷ Kemal Bozay, A.g.e., s. 75.

⁵⁸ Exil in der Türkei 1933-1945, haymatloz, verein Aktives Museum, Berlin 2000, s: 185.

⁵⁹ Kemal Bozay, A.g.e.,s. 75

İstanbul postanelerinin birinden mikrofilm şeklinde sahte gönderici adı ile Avusturya'ya Yollanmış bir bildiri 1942 yılında Gestapo'nun eline geçti. Dört sayfalık bildiri de "Avusturyalı! Pasif Direniş Yap!" çağrısı yapılmaktaydı.⁶⁰ Pasif direnişle yapılmak istenen günlük hayatta örneğin iş yerlerinde silahsız direnişin örgütlenmesiydi:

"...bu tüm diktatörlere karşı en güçlü silahtır çünkü gizliden gizliye oldukça tesirlidir ve engellenmesi zordur. Bundan dolayı, resmi dairelerde, fabrikalarda veya işyerlerinde ulusça tempoyu yavaşlatarak örgütleniniz. En önemlisi sizi kimse suçlayamaz, cezalandıramaz. Kaba kuvvet yok, aksine yavaş, bitmez tükenmez güç kırma taktiği! İtiraz ve karşı duruş yok aksine ağır anlayış, abartılı gayret, gereğinden fazla kesinlik, uygun durumda gerçekleşen kazalar ve yanlış anlamalar... Kimse üzerinize gelemmez! (.....) Badanacı! Fırçayı düzensiz salla. Boya kutusunu devir ve evi öyle bir boya ki normalden üç kat daha pahalıya mal olsun. Boyaya parafın kat ki günlerce kurumasin. Sizi engellemeye çalışan müdürlerinizi unutun!"⁶¹

Bildiriler sadece Avusturya'ya gönderilmemekte Türkiye'de Almanca konuşan tüm sığınmacılara da dağıtılmaktaydı.

6. SONUÇ

Avusturya Komünist Partisi, 1945 yılı Nisan ayında üç büyük partiden biri ve geçici hükümetin üyesi olmuştur. 25 Kasım 1945'te yapılmış olan seçimlerde küçük bir parti olarak parlamentoya dört milletvekili sokmuş, 1947 yılına kadar hükümet içerisinde yer almış ve sosyalistlerle birlikte muhalefette önce beş daha sonra üç milletvekili ile siyasi mücadele vermiştir.⁶² Parti, 1959'dan günümüze parlamentoda temsil edilmemektedir. Viyana, Aşağı Avusturya, Steiermark, Kaernten ve Burgenland da eyalet meclisi sandalyelerini ve belediye meclisi üyeliklerini kaybetmiştir.

Avusturya Komünist Partisi'nin 1920'li yılların ortalarında yaptığı analizler, özellikle Nasyonal Sosyalizm tehlikesine yönelik uyarılarını tarih doğrulamıştır. Parti, o dönemlerde, Nazilerin sadece nasyonal sosyalist vurucu güçlerden ve Austro-faşist yerli güçlerden oluşmadığını bilakis devlet aygıtının içinden bu tehlikenin geldiğini işaret etmiştir. Şubat 1934'te ordu ve polisin birlikte işçi liderlerine ateş açmaları Avusturya Komünist Partisi'nin analizlerinin doğruluğunu

⁶⁰Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945, Aktives Museum Faschismus und Widerstand in Berlin, Verein Aktives Museum (Berlin, Germany), 2000, s: 185.

⁶¹ Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945, Aktives Museum Faschismus und Widerstand in Berlin, Verein Aktives Museum (Berlin, Germany), 2000, s: 185.

⁶² Ergebnisse der Nationalratswahlen 1945-2008, Demokratiezentrum Wien, www.demokratiezentrum.org,kaynak: http://www.bmi.gv.at/wahlen

ortaya koymuştur.⁶³ Bundan dolayı birçok sosyal demokrat Avusturya Komünist Partisi'ne katılmıştır. Yasadışı olduğu dönemde partinin üye sayısı dörde katlanmış ve parti, Avusturya işçi hareketinde önemli bir güç haline gelmiştir.

Avusturya Komünist Partisi Merkez Komitesi adına Alfred Klahr, partinin teorik yayın organı "Weg und Ziel" de Avusturya'nın ulusal bağımsızlığı ile ilgili Marksist bir teori geliştirdi.⁶⁴

Parti, Nasyonal Sosyalizm ve Hitler karşıtı tüm güçleri kapsayan güçlü bir blok oluşturdu. Nasyonal Sosyalistlerin Almanya'da iktidarı ele geçirmeleri ve Nazi ordusunun Avusturya'ya girişinden sonra Nazi diktatörlüğüne karşı örgütlü bir biçimde mücadele veren tek parti Avusturya Komünist partisi idi. Avusturya komünistleri, hem İstanbul'da hem de Avusturya'da yasadışı çalışmalarını sürdürdüler. Savaşı, silah üretimini protesto ettiler. Gestapo tarafından takip edilenlere yardım ettiler. Nasyonal Sosyalizme karşı mücadele veren partizanlara katıldılar. Bu mücadele süresince İstanbul'da örgütlenmiş olanların büyük bölümü dahil yaklaşık ikibin nasyonal sosyalizm karşıtı ve komünist, çalışma kamplarında, hapisane hücrelerinde, silahlı birliklerde, müttefiklerin ordularında asker olarak mücadele verirken öldürüldüler.

1959 yılında parlamentodan kopmuş olsa da Avusturya Komünist Partisi, Avusturya içerisindeki sosyal hareketlerin itici gücü olma özelliğini sürdürmüştür. Avusturya Komünist Partisi, hem Avusturya'nın bağımsızlığı, Avusturya'da siyasi kültürün oluşması ve hem de dünyanın Nasyonal Sosyalizm tehlikesinden kurtarılması için verilen mücadele de oynadığı rol ile tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Akademische Ehrungen der Universität Innsbruck - Verstorbene Trägerinnen und Träger, <https://www.uibk.ac.at/universitaet/profil/geschichte/liste-ehrunge-verstorben.html>, 21 Şubat 2018.

Alfred Kahr, Gesellschaft Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien, <http://www.klahrgesellschaft.at/KaempferInnen/Eichholzer.html>, 27 Şubat 2018.

Arslan, M., Mimar Gözünden Ankara, <http://mimargozundenankara.weebly.com/yaz305lar/modern-ankaray-taclandran-mimar-clemens-holzmeister>, 1 Mayıs 2016.

Bozay K., (2001), Exil in der Türkei, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei 1933-1945, LIT Verlag, Münster-Hamburg-London. ISBN-13: 978-3825851033.

⁶³ Dr. Winfried Garscha, 80 Jahre KPÖ, www.Kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm, s:4.

⁶⁴ A.g.e., s. 4

Der Rote Arbeiter-Organ der Linken in der Sozialdemokratie für Steiermark und Oberösterreich. (Ocak 1934),2. Yıl, Nr. 1.

Dietrich A. ,(1998) Deutschein Istanbul Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956, Leske Budrich, Opladen.

Ergebnisse der Nationalratswahlen 1945-2008, Demokratiezentrum Wien, www.demokratiezentrum.org, <http://www.bmi.gv.at/wahlen>

Garscha, W. 80 Jahre KPÖ, <http://www.Kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm>,11 Ocak 2018.

Gülmez G., (2016), 1933 Sonrası Türkiye'ye Sığınan Nazi Karşısı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach,

Halbrainer, H., 7 J 181/42 Urteil gegen Erwin Puschmann, Margarete Schütte, 22.09.1942, Alfred Klahr Gesellschaft-Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien,

Henderson S., The Architectural Review, Margarete Schütte-Lihotzky (1897-2000), <https://www.architectural-review.com/essays/reputations-pen-portraits-/margarete-schutte-lihotzky-1897-2000/8685131.article>, erişim tarihi:27 Haziran 2015.

Hillebrecht, S., (2000), Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945, Yayıncı: Verein Aktives Museum, Berlin.

Holzmeister C., (1976), Architectin den Zeitwende, Selbstbiographie. Werkverzeichnis, Salzburg-Stuttgart-Zurich.

İz Birakanlar, Mualla Eyüboğlu, <http://eyubogluvakfi.org.tr/?p=21>

Kayadibi F., Atatürk Döneminde eğitim ve bilim alanında gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 12, 2006.

Knofler, M., Holzmeister C., (1976), Das Architektonische Werk. 4 Bde., Phil. Diss. Innsbruck

Konrad, H. (1978), Widerstand an Donau und Moldau. KPÖ und KPC zur Zeit des Hitler-Stalin Paktes, Wien-München-Zurich <https://web.archive.org/web/20060113181508/http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>,1, Temmuz 2002.

Maas U., Verfolgung und Auswanderung deutschsprachiger Sprachforscher 1933-1945, <http://esf.uni-osnabrueck.de/index.php/katalog-m-2/5/400-ruben-walter>, 5 Ağustos 2017.

Mihri Belli Kimdir?, <http://mihribelli.com/about/>

New York Times, <http://www.nytimes.com/2000/01/23/nyregion/margarete-schutte-lihotzky-noted-austrian-architect-102.html>,23 Ocak 2000.

Österreich Lexikon, www.aeiou.at/aeiou.encyclop.k/k605116.htm,1 Mart 2018.

Schütte-Lihotzky M. (2014), Erinnerungen aus dem Widerstand. Das kaempferische Leben einer Architecten von 1938-1945, Promedia Verlag, Viyana,ISBN: 978-3-85371-372-3.

Steiner, H.(1988) Die Kommunistische Partei Österreichs und die nationale Frage, in: „Anschluß“ 1938. Eine Dokumentation, vom Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes Viyana, Österreichischer Bundesverlag.

Türkali, V. (2008), Güven, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, ISBN: 9789753084727.

Urgan, M.(1998), Bir Dinazorun Anıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ISBN: 9789753638326.

Wahrheit, “Eichholzer,F.H., “Ein Kaempfer für Österreich” 17.04.1955

Weingand P.H. / Winkler W.(1992), Diese Welt muss unter sein. Die Sozialistischen Studierenden in Graz 1919-1991, Graz : Graz Kult Publication.

